

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ГОТИЧ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

УДК 227.1

**РЕЦЕПЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО ПЕРСОНАЛІЗМУ АВГУСТИНА В
СУЧАСНІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ТЕОЛОГІЇ**

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук
ЧОРНОМОРЕЦЬ Юрій Павлович,
професор кафедри богослов'я та
релігієзнавства
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
ПОПОВ Володимир Юрійович,
професор кафедри філософії
Донецького національного університету
імені Василя Стуса;

кандидат філософських наук, доцент
**ХРИСТОКІН Геннадій
Володимирович**,
доцент кафедри філософії та політології
Університету державної фіскальної
служби України

Захист відбудеться 16 грудня 2019 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 15 листопада 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Теологія Августина викликає на початку ХХІ століття значне зацікавлення богословів та філософів перш за все тому що вона справила визначальний вплив на формування західної богословської традиції розуміння Бога. Саме у теології Августина дослідники традиційно знаходили джерела схоластичного есенціалізму – вчення про Бога як сутність, всередині якої відбувається диференціація на особистості. Також Августин стоїть біля витоків теологічного вчення про походження Святого Духа «і від Сина». Ці концепції, які визначили ідентичність західної, особливо схоластичної, тріадології, все більше досліджуються у їх витоковому стані у теології Августина. Значну увагу теологів сьогодення привертає питання про евристичний потенціал аналогій між Трійцею та силами людської душі, про умови проявленості богоподібності сил душі при її духовному розвитку. Дискусії про антропологію та соціальну теорію Августина набувають великого значення у зв'язку з новими пошуками православними теологами шляхів утвердження ідеалів «цивілізації любові», побудованої на засадах розвитку солідарних спільнот. В сучасній думці, особливо католицькій, активно розвивається «теологія любові», згідно з якою Трійця є таким спілкуванням любові, за взірцем якого мають будуватися людські відносини у церкві та у соціумі. Ця теологія робить акцент на персоналізмі Августина, на його вченні про Бога і людину як особисті начала, применшує значення есенціалізму. Ця нова інтерпретація Августина викликала суттєве зацікавлення у сучасних православних богословів, впливаючи на їх власні персоналістичні концепції. Все це робить необхідним як об'єктивний аналіз тріадології Августина, так і критичне осмислення її впливу на богословську думку початку ХХІ століття.

У ХХ столітті августинівська теологія православними мислителями розглядалася переважно як альтернативна щодо каппадокійсько-нікейської ортодоксії. Таке бачення було пов'язане із захопленням паламізмом з його наголосом на розрізненні сутності та енергій, з критикою західного схоластичного есенціалізму. На початку ХХІ століття відбувається поворот до позитивної переінтерпретації ідей Августина у православній думці. Августианство стало не лише символічним антиподом, а й діалогічним партнером, важливим з точки зору екуменізму. Адже каппадокійсько-нікейська ортодоксія і теологія Августина були прийнятними інтерпретаціями християнської тріадології, і наявність різноматнітності не призводила до розриву церковної єдності у першому тисячолітті. Сучасний екуменізм з часів папи Івана Павла II постійно звертається до цього прикладу. Але сьогодні августианській теології надається все більш персоналістичне тлумачення. Це відкриває нові перспективи для постметафізичного неесенціального прочитання всієї теології церкви до великого розколу 1054 року, що важливо для розвитку православно-католицького богословського діалогу.

Дослідження сучасних православних дискусій щодо ідей Августина має велике значення для утвердження цінностей «відкритого православ'я», яке приймається українськими православними як їх власна традиція. Це має велике значення для ідейної єдності Православної Церкви України та вселенського православ'я після

отримання Томосу. Також виявлення особливостей сучасних інтерпретацій теології Августина і аналіз варіантів її рецепцій є важливим для екуменічного діалогу в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено у межах науково-дослідної роботи кафедри богослов'я і релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол №5 від 29 січня 2009 р.), і плану науково-дослідної роботи кафедри богослов'я і релігієзнавства за темою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (державний реєстраційний номер U0117U004903).

Мета дослідження полягає в здійсненні критичного аналізу особливостей сучасної православної богословської рецепції християнського персоналізму Августина. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі основні дослідницькі завдання:

- виявити особливості методологічних стратегій осмислення августинізму в західній теології та історії філософії XX-XXI століть;
- надати сучасне розуміння співвідношення богословських та філософських елементів у християнському персоналізмі Августина;
- показати особливості переосмислення ідей Августина у творчості провідних православних богословів кінця XX – початку XXI століть;
- проаналізувати основні тенденції у критиці ідей Августина богословами сучасного православного фундаменталізму;
- здійснити критичний огляд пропонованого на початку XXI століття православними, католицькими і протестантськими богословами спільного екуменічного бачення християнського персоналізму Августина.

Об'єктом дисертаційного дослідження є рецепція християнсько-персоналістичної теології Августина у православної думці кінця XX – початку XXI століть.

Предметом дослідження постають сучасні православні богословські дискусії щодо тлумачення ідей християнського персоналізму Августина.

Теоретико-методологічні засади дослідження. При написанні дисертаційного дослідження застосовано загальнонаукові принципи аналізу релігійних явищ та процесів і принципи сучасного богослов'я – об'єктивності, неупередженості, цілісності, світоглядного та методологічного плюралізму. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використовується ряд основних методів: системного історико-богословського аналізу (при дослідженні методологій осмислення августіанства у сучасній теології), історико-богословської герменевтики (при дослідженні християнського персоналізму Августина як він виражений у його основних богословських працях), компаративного аналізу (при порівнянні богословських стратегій ліберального, консервативного та екуменічного прочитання

Августина у сучасному православного богослов'ї). Суттєвим концептуальним підґрунтям для дисертації стали праці сучасних дослідників Августина історико-богословського та історико-філософського спрямування, зокрема, М.Вайза, М.Кларкса, Ж.-Л.Марйона, В.Менна, Г.Метьюза, К.Морескіні, І.Попова, Дж.Ріста, А.Фокіна.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українській академічній теології та релігієзнавстві здійснений систематичний критичний аналіз рецепції християнського персоналізму Августина у сучасній православній теології, виявлено суттєві зміни у ставленні до августианства, аж до позитивного переосмислення традиційно дискусійних елементів богословської системи єпископа Гіпону, що стало можливим завдяки новітнім дослідженням августинового тріадологічного персоналізму.

У роботі сформульовані окремі положення, осмислення яких набуває чинності новизни і виноситься на захист.

Вперше:

- доведено, що сучасна історико-філософська та історико-богословська думка переживає зсув парадигми у розумінні теології Августина від есенціальної до персоналістичної;
- виявлено, що Августина вдається сформулювати теорію про тотожність само- і богопізнання для того християнина, який актуалізував у собі троїчний образ Божий на шляху до довершеного життя, знання і блаженства. Ця теорія само- і богопізнання оригінальна порівняно з аналогічними платонівськими та неоплатонічними теоріями, полемічно спрямована проти останніх. Августин формує основну тріаду за допомогою якою можливе розуміння Трійці. Ця тріада – люблячий, улюблений і любов. Яскраво персоналістичний характер цієї тріади дозволяє представити Трійцю як персоналістичну єдність. Неоплатонічна гносеологія, яка передбачає осяяння та екстаз демонструє відкритість людини до надприродного, її призначення – жити задоволенням вищих духовних потреб. Теорія ж волі, навпаки, підкреслює обмеженість людини, неможливість досягти навіть стану відкритості до надприродного власними зусиллями. І де-факто все добро, до творення якого покликана особистість, за людину творить сам Бог. Якщо при пізнанні благодать допомагає розкриттю природного потенціалу людини, то у творенні добра людина – інструмент Бога;
- доведено, що православні теологи початку ХХІ століття у творчості Августина знаходять джерело для спекуляцій про Бога не просто як про спілкування Трьох, а як про спільноту любові. Визнається, що Трійця в Августина не є Трьома, що мають сутність, але є Трьома, які є сутністю. Людська особистість і Божественна іпостась – це завжди екстатична трансценденція над собою. Особистість передбачає спілкування з Іншим, передбачає існування у спільноті. Вірним є тлумачення августинових аналогій Трійці у душі як онтологічної реальності, згідно з якою відображає Трійцю лише та особистість, що причетна до Бога, а розум, говоріння та любов якої

- звернуті до Бога у акті спілкування. Бог не є «чистий акт» чи «буття», але він є Нескінченна Любов, і саме це відображає людина, що причетна Богові;
- виявлено, що православні фундаменталісти критикують Августина за есенціалізм, фаталізм, представлення Бога як джерело покарань. На їх думку, саме августинізм став джерелом формування в західній релігійній традиції уявлень про «злого бога», який карає людину за первородний гріх. Прагнучи подолати наслідки поширення західних богословських впливів, православні фундаменталісти протиставляють августинізму паламітське вчення про божественні енергії, які однакові по відношенню до всіх, але для праведників їх присутність переживається як щастя, а у грішників викликає страждання. Таким чином, відповідальність за суд над людиною та її покарання переноситься на саму особистість, і вже не залежить від рішень Бога. У їх світоглядній картині Бог не карає людину, оскільки обираючи гріх, людина сама перетворює присутність божественної благодать на вічну кару для себе;
  - доведено, що виправдання августинізму від усіх звинувачень православних фундаменталістів стало можливим через відкриття радикальності персоналізму Августина та через критичне переосмислення історії православної рецепції августинізму. Встановлено, що для тріадології Августина принциповою є відмова застосовувати щодо Бога категорії загального та індивідуального. Відповідно, Божа сутність не може розумітися як щось «загальне», а іпостасі як «індивідуальне». Для Августина характерна більша конкретність в уявленнях про Божу сутність та про спілкування Трьох як реальність, яка цій сутності тотожна. Більше того, Бог і є спілкування Трьох. Це спілкування є єдністю, і Троє різняться своїми відносинами у цьому спілкуванні. Сучасні православні богослови наголошують, що існує певна свобода у висловлюваннях при інтерпретації віросповідної ортодоксії, якою скористався Августин у своїй тріадології. Однак Августин завжди строго відрізняв у єдиному Богові Отця, Сина і Святого Духа, виступав проти субординаціонізму, модалізму та інших викривлених уявлень про Трійцю. Тому тріадології Августина і каппадокійців – це варіації у вираженні єдиної християнської віри. Так само Августинове і каппадокійське вчення про співвідношення свободи людини і напередвизначення є цілком прийнятними для сучасної теології, вказуючи на таємницю відносин, яка досягається скоріше не у раціоналізованих системах, а у через особистий досвід. Сучасні теологи доводять, що використання у Августина щодо Бога терміну «Самобуття» слугує для виразу того факту, що Бог у собі є Богом, існує як Бог, і це Його самобуття цілком і повністю непізнаване. Бог не може підпадати під одне визначення «буття» із створеним. Також екуменічна теологія відкриває, що Августин значно менше використовував катафатику, ніж це вважалося завжди: за катафатичні традиційно приймалися його висловлювання у дискурсі хвали щодо Бога, зверненні до Бога як апофатичного для розуму суб'єкта спілкування. Запропоноване у радикальній ортодоксії протестантськими та католицькими богословами бачення соціальної теорії Августина як пропозиції ненасильницької побудови альтернативної

соціальності як мережі спільнот, відносини у яких подібні до відносин у Трійці, приймається сучасними православними мислителями як основа для православної політичної теології.

Уточнено:

- розуміння того, що Августин переносить діяльність Бога всередину Його самого, роблячи її елементом внутрішньотроїчних відносин. При цьому відносини Осіб Трійці описуються єпископом Гіпону діалектично. А саме, Отець є початком будь-якої дії (мислення, волі, любові), Син – закінченням та предметом дії (мислимим, бажаним, улюбленим), а Святий Дух зображується як середина між цими двома початками, що найбільше втілює саму цю дію (мислення, воля, любов як постійні процеси, які є коливанням між початком та кінцем). Такі порфірієві неоплатонічні уявлення про структуру дії, будучи перенесеними на Бога, вочевидь вивищували ролі Отця та Сина, применшуючи значення Святого Духа. Каппадокійці сповідували та систематично осмислювали вчення Афанасія Олександрійського про єдину дію Трьох. За цією концепцією Отець починає будь-яку дію мислення, воління, спасіння, Син-Логос звершує, Святий Дух завершує, надаючи довершеності. Син при цьому мислився як «само-діяч» («аутоургос») спасіння, але бажання спасіння зародилося у Отці, а Святий Дух спасіння доносив до вірних, що особливо очевидно у євхаристії. Важливо, що діяльність – як загальна (така як воління, мислення) або конкретизована (така як спасіння, освячення, промисел тощо) – однаково приписувалася Божественній сутності. Ця діяльність описувалася як загальний вияв Божества, який відбувається через Трьох. Три Особи Трійці надають спільним діям Божества певних специфікацій, преломлень, але не діють самостійно і не роблять чогось принципово нового. Діяльність та воля, розум та пізнання відносилися каппадокійцями до властивостей Божественної сутності. Це вчення було закріплено у постановах Вселенських соборів, особливо Шостого. Августин усі властивості Божественної сутності ототожнював із самою сутністю, доводячи, що у Богові усі Його суттєві властивості тотожні також і між собою. Не маючи виражених властивостей, Бог не має і діяльності, що була б подібна до променів сонця і до тепла цих променів. Бог мислить і волить у собі, і це цілком тотожне Його сутності. Зовні все завжди твориться з нічого, як спеціально створені дії чи слова чи знаки. Подолання різниці між двома онтологіями Бога – августиною та каппадокійською стало можливим лише через прийняття персоналізму, згідно з яким власне загальна сутність не існує як самостійно дана реальність, але існують виключно Три іпостасі. Така онтологія Бога, радикально близька до тритеїзму, характерна для сучасної теології православ'я та потребує власного подальшого розвитку у бік осмислення єдності Трьох як чогось більшого, ніж лише спілкування («койнонія»).

Набуло подальшого розвитку:

- усвідомлення типологічної схожості тріадології Августина та Григорія Ниського. Виявлено нові аргументи на користь того, що Августин

стверджував монархію Отця та персоналістичне розуміння Трійці не менше і не більше, ніж каппадокійці.

Теоретичне значення дослідження. В дисертаційній роботі вперше в українському академічному дискурсі критично досліджено особливості рецепції християнсько-персоналістичної теології Августина у православної думці кінця XX – початку XXI століть. Висновки і теоретичні положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, дозволяють розширити розуміння основних ідей теології сучасної православної теології, критично переосмислити можливості богословського діалогу з католицької думкою. Теоретичні твердження, які обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню теології XX і XXI століття у її конфесійних виявах та академічній репрезентованості богослов'я в загальному університетському дискурсі.

Практичне значення дисертації. Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих, теологічних та філософських курсів у вищих навчальних закладах, а також для підготовки відповідної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою автора. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно (без співавторів). Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробації результатів дослідження. Основні ідеї та положення дисертації були оприлюднені на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2016» (Київ, 2016); XXVI Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (Львів, 2016); Міжнародна наукова конференція V Андріївські читання «Християнство в Україні: історія, культура, сучасність в контексті суспільно-політичних трансформацій» (Рівне, 2017); Міжнародна наукова конференція «Глобалізований світ: випробування людським життям» (Житомир, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні» (Київ, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Релігієзнавства і богослов'я у структурі світської освіти і науки: світовий і український контекст» (Київ, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні тенденції розвитку суспільних наук в Україні» (м. Київ, 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Пріоритетні завдання і стратегії розвитку суспільних наук» (м. Запоріжжя, 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (м. Дніпро, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах» (м. Львів, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень» (м. Одеса, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку суспільних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (м. Київ, 2017 р.);

Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток суспільних наук: європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Одеса, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільних наук в умовах сьогодення» (Київ, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук» (Київ, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень» (Дніпро, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (Львів, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне» (Київ, 2018); «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень» (Хмельницький, 2018); Міжнародній конференції «Релігія та філософія: генеза взаємовпливів» (Львів, 2019); Всеукраїнській науковій конференції «Унезалеження православних та його вплив на релігійно-церковне і суспільно-політичне життя сучасної України» (Київ, 2019); Міжнародній науковій конференції «Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікативістики» (Чернівці, 2019).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 8 статтях в українських фахових наукових виданнях, 1 статті у зарубіжному фаховому періодичному виданні, а також 2 статтях в інших наукових часописах, збірниках і матеріалах конференцій.

Структура дисертації та послідовність викладу матеріалу зумовлені метою і логікою дослідження і відображають послідовність поставленої мети і завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 231 сторінок, з них 200 – основного тексту. Список використаних джерел налічує 474 найменувань, з них 151 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про публікації.

Перший розділ «Спадщина Августина в сучасній богословській та історико-філософській думці» присвячений аналізу особливостей методології осмислення августинізму в ХХ-XXI століттях. Омріяне багатьма покоління православних мислителів формування православної теології як чистої від впливів Заходу було реалізоване лише Г.Флоровським та його учнями у межах руху, який

набув назви «неопатристики». У межах неопатристики було розвинуто дві основні версії ставлення до Августина. Г.Флоровський намагався применшити розбіжності між каппадокійцями та Августином. Для нього християнський персоналізм Августина в цілому був цілком задовільним варіантом християнського світогляду на відміну від булгаківської софіології чи схоластики. В.Лоський, І.Романідес, І.Зузіулас, Х.Яннарас в творчості Августина, особливо в його вченні про «філіокве» та в його есенціальному розумінні Бога побачили джерело всієї західної онтологічної традиції, чий розвиток через схоластику привів до метафізики модерну, а потім і до атеїстичного нігілізму. Сьогодні вже очевидно, що обидва підходи у межах неопатристики до Августина були обмеженими через історизм мислення православних богословів. Два наративи – гайдегерівська історія метафізики та міф про православ'я як явище цілком протилежне західному типу мислення – визначали підходи до Августина приблизно до 1990 року. Останні кілька десятиліть нове покоління православних теологів критично переосмислює традиційне сприйняття Заходу, маючи за мету формування не просто екуменічної православної перспективи, а й православного богослов'я, позбавленого впливу міфів та утопій. Помітними подіями для такого процесу переосмислення стали видання збірників «Православні читання Августина», «Православні конструкції Заходу», «Православний посібник з екуменізму», «Зустріч між Східним Православ'ям та радикальною ортодоксією». Новий православний погляд на Августина став можливий завдяки систематичному переосмисленню його ідей в сучасній західній теології, яка все більше відмовляється від інтерпретацій августианства у дусі онтології, відкриваючи все нові виміри його християнського персоналізму. Критичне переосмислення православної рецепції Августина стало можливим завдяки значним досягненням істориків теології та істориків філософії в інтерпретації августианства. Інтерес до Августина у католицькій думці також зумовлений впливом сучасних нових персоналістичних ідей. А саме, християнська думка початку ХХІ століття активно підтримує теорії «повернення суб'єкта». Адже після усіх «смертей» (Бога, оповідача, суб'єкта, морального суб'єкта) виявилось, що і людина, і автор-творець, і Бог активно повертаються як такі, що їх не можливо уникнути при всякій спробі послідовно мислити про засади теорій та практик. Також евристичною для католицького інтелектуального дискурсу сьогодення стало феноменологічне тлумачення августинової гносеології. Августин намагався довести, що істинне раціональне пізнання можливе завдяки використанню інтелектуальної інтуїції. Ця інтуїція є «наскрізною» у тому сенсі, що однаково дана від найнижчого рівня пізнання до найвищого. Сучасне августианство намагається переосмислити статус Бога в цій світоглядній картині так, щоб уникнути онтології. А саме, Бог мислиться як абсолютно унікальне Буття, що принципово вище за все існуюче, і як таке, що принципово вище пізнаванності через власну абсолютну трансцендентність. І разом з тим, це саме Божественне Буття є тотально даним, є тотально присутнім, є Смыслом, що безпосередньо задає усі смисли існуючого. Така тотальна охопленість природного життя надприродним життям потребує власного пояснення, оскільки вона постулюється як очевидна, але такою для звичайної свідомості не є. Тому для осмислення цієї ситуації використовується концепція

«надлишкового феномену» Ж.-Л.Марйона. В сучасній західній теології повернення до Августина, яке було покликане розширити раціоналізм за рахунок визнання існування інтелектуальної інтуїції, виявляється кроком до персоналістичної версії фідеїзму. Так само і наголос на соціальній силі любові замість відродження комунітаризму може вести до нового утопізму. Повернення католицької теології від Томи до Августина позбавлене суперечливих наслідків лише у теорії суб'єкта, конституювання якого неоагустіанізм описує найбільш вдало. На початку ХХІ століття історики філософії намагаються пояснити основні особливості теології Августина впливом неоплатонічної філософії Порфірія. Звичайно неоплатоніки як початок всього мислили надбуттєве Єдине. Серед усіх неоплатоніків учень Плотіна Порфірій відрізнявся тим, що вчив про Першопочаток всього як існуючий. Це відповідає поглядам Августина, який вважав Бога Буттям. Також історики філософії звертають увагу на пояснення Порфірія щодо Розуму як єдності розрізненого. На їх переконання, ця теоретична схема, що застосовується у Порфірія щодо Другої неоплатонічної іпостасі, Августином перенесена на християнську Трійцю. Неоплатонічний Розум перебуває у собі, виходить з себе, повертається до себе. Ці три елементи для Августина пояснюють існування саме Трьох іпостасей у Богові. Отець – це перебування Бога у собі, Син – це вихід, Святий Дух – повернення Бога до себе. Найбільше залежність від Порфірія виявляється в августиновій оцінці Святого Духу як посередника між Отцем і Сином. А саме, за Августином, Отець є початком будь-якої дії, Син – закінченням та предметом дії, а Святий Дух зображується як середина між цими двома початками, що найбільше втілює саму цю дію. Теологи початку ХХІ століття намагаються заперечити те, що проект Августина можна описати як онтотеологію. Всіляко підкреслюється апофатичність Бога Августина, заперечується ототожнення Бога та Буття у єпископа Гіпонського. Можна сказати, що твори Августина стали предметом для війни інтерпретацій між тим, хто вважає, що Бог у Августина тотожний із Буттям і тим, хто заперечує таке ототожнення. Однак історики філософії підтримують онтотеологічну інтерпретацію августинізму. К.Морескіні доводить, що Порфірієва інтерпретація Розуму як самобуття була привабливою для Августина оскільки Розум (а також і Єдине) Порфірій називав "самобуттям", що, за Августином, є першим іменем Бога. Для Порфірія Розум, не дивлячись на те, що він описується як єдність розрізненого, є незмінним. Уявлення про незмінність ідеального світу, який неоплатоніки та Августин поміщали у божественному Розумові, походять ще від Платона. Августин абсолютизує незмінність як характеристику Бога настільки, що саме з уявлення про Божу незмінність походить більшість особливостей його теології. Саме із незмінності як головної характеристики Бога у Августина виводив усі особливості августинової теології І.Попов, доводячи існування суттєвої залежності Августина від неоплатонізму Плотіна практично у кожному елементі філософії та теології єпископа Гіпонського. Ці висновки І.Попова сьогодні підтверджуються новітніми дослідженнями А.Фокіна та авторів Кембриджського компендіуму з Августина. За А.Фокіним, Святий Дух як своєрідне повернення від Сина до Отця – це вже саме по собі неоплатонічне уявлення. Але конкретно воно коріниться в уявленнях Порфірія про те, що третя іпостась повертається до першої та існує як посередник між

першою та другою іпостасями. Такі уявлення у Порфірія виникли для тлумачення загадкових висловів «Халдейських оракулів». Таким чином, історія філософії, доводить, що розвиток діалектики від Порфірія до Августина за посередництвом Марія Вікторина, спричинює появу особливої тріадології, яка стане класичною для західноєвропейської схоластики.

У другому розділі «Християнський персоналістичний неоплатонізм Августина» дається огляд августинівської теології, заснований на православної критичній рецепції трактатів «Про Трійцю» і «Сповідь». Методологія Августина в трактаті «Про Трійцю» є виразно неоплатонічною. За єпископом Гіпону, типовою помилкою богословів є перенесення на Бога понять, сформованих під час пізнання чуттєвого та тілесного. Між тим, Бог є вічною і незмінною сутністю, яку можна пізнавати лише при абстрагуванні від усього змінного та тілесно-чуттєвого. За Августином, якщо судити про Бога за аналогіями із пристрастями людської душі чи намагаючись досягти Бога у екстатичній трансценденції – однаково залишишся без істинних знань Божественного. Августин описує Бога як Божественний Розум, в якому розрізняються різні аспекти – Буття, Мислення та Воління, або ж Люблячий, Улюблений та Любов, або ж Знаючий, Знаний, Пізнання. Така діалектика походить від неоплатонічного виділення у Божественному першопочатку перебування, виходу і повернення. Саме залежністю від цієї діалектичної тріади пояснюється тлумачення Святого Духу як такого, що є відносинами Сина і Отця. А саме, Отець є перебуванням Бога у собі, Син є певним Виходом, внутрішнім для Бога проявом, а Святий Дух є поверненням Сина до Отця, їх спілкуванням між Собою. Таке осмислення Бога є яскраво неоплатонічним. Сучасні дослідники трактують Августина так, ніби Святий Дух втілює найбільше загальну Божественність, яка виявляється у відносинах Отця та Сина як Особистостей. Але, за Августином, усі Три Особи однаково абсолютно повністю виявляють загальну Божественність. І тому специфіка Святого Духу не в цьому, а у Його ролі уособлення моменту «повернення» в Богові. Зумовленість інтерпретацій Августином християнської догматики за допомогою неоплатонічної схеми «перебування-вихід-повернення» викликана тим, що платонічні та неоплатонічні парадигми мислення сприймалися єпископом Гіпону як синонім науковості. У теорії Августина вся реальність є тріадологічною, особливо такою є структура раціональності. Саме тому «сліди» Трійці єпископ Гіпону бачить практично скрізь. За таких умов особиста розумна душа обов'язково є образом Трійці. Відповідно, душа людини містить не просто «сліди» Трійці, а сама є повноцінним «знаком» Божої Троїчності. Августин стверджує, що Бог також пізнається через Одкровення, але цим Одкровенням є сам Бог. У пізнанні Бога відсутній посередник. Сам Бог є посередником у своєму пізнанні. Син розкриває існування Трійці через явленість своїх відносин до Отця і Святого Духа, а також відкриває Ким є Бог, являючи його сутність. Августин пояснює чому саме від пізнання Сина і Трійці необхідно рухатися до пізнання Божої сутності. На думку єпископа Гіпона, усі абстрактні роздуми про Бога, не підкріпленні пізнанням Сина, не розкривають дійсного знання про Бога взагалі. Августин стверджує, що відкрите в Старому Завіті ім'я Бога «Сущий» (Вих. 3.14) вказує на Бога як персонально існуючого, і вже цей Існуючий має сутність.

Відповідно, стверджувати, що Бог назвав себе Буттям або Сутністю – підстав не має. Він саме мав на увазі себе існуючого. І від Суцього – сутність, а не навпаки. Цей аргумент був повторений Григорієм Паламою у «Тріадах на захист святих ісихастів». Із слів Христа про посилення Сином Святого Духа у часі Августина заключає щодо вічного походження Святого Духа не лише від Отця, а й від Сина. Якби Святий Дух походив лише від Отця, то він не відрізнявся б від Сина, а так він є саме дарованим Отцем для Сина. Усі позитивні властивості Бога, окрім безпричинності Отця, народженості Сина і дарованості Духа, Августин приписує сутності. Августин вважає, що неможливо говорити про акциденції у відношенні до Бога, оскільки не існує випадкових чи змінних властивостей у Бога. Усі атрибути – суттєві незмінні властивості Бога – повністю тотожні з сутністю Бога. Відповідно, якщо у людській особистості розумність чи воля реалізуються частково, то в Богові як сутності та у кожній з Трьох іпостасей усі атрибути представлені у їх повній актуальності. У грецькій патристиці особисті властивості Отця, Сина і Святого Духа могли іменуватися «акциденціями». Августин вважає, що таке використання термінів неможливе, і говорить виключно про суттєві відносини у Богові. При цьому він зближує поняття цих відносин із поняттям причинності. Отець немає причини, Син має причину лише в Отці, Святий Дух – і Отці та Синові має єдину причину. Опис Святого Духу через властивість «бути даром» є доволі незвичним, оскільки у грецьких отців Церкви звичайно говориться про особливий спосіб походження іпостасі Духа при чому постулюється непізнаваність цього способу та необхідність прийняття на віру того, що Святий Дух походить від Отця інакше, ніж Син. Августин, намагаючись раціонально уявити походження Третьої іпостасі, описує Святого Духа як дар, тому що Він дарується вірним у часові. І щоб бути подарованим у часі, Він має бути Даром у вічності. Отець, Син і Святий Дух являються собою коло любові та любов за самою своєю сутністю. Любов є більшим проявом життя розуму людини, ніж пізнання. Наближення до Трійці як любові закладене у самому образі Бога в людині, адже людина відображає Бога не як статична реальність, а як динамічна особиста історія богоуподібнення. На динамічність концепту богообразності у Августина звертає увагу видатний сучасний католицький теолог Ж.-Л. Марйон, відмічаючи при цьому аналогічність вчення єпископа Гіпона і теорій Григорій Ниського. Також із отцями грецького Сходу Августин суголосний у твердженні, що душа прагне в любові до Блага, навіть якщо не знає його, коли це прагнення реалізується через віру. Але мірою зростання у любові, у прагненні до блага, зростає і знання себе люблячого та Бога як джерела і причини любові. Пізнання троїчної любові починається з віри, а закінчується в есхатологічному стані знання обличчям до обличчя. Заперечення існування у Бога енергій приводить Августина до теорій пізнання Бога як сутності та трьох особистостей. Досвід спілкування з Богом осмислюється як досвід духовного народження особистості, що усиновлюється Богові. Сама поява досвіду пізнання Бога інтерпретується Августином як «пробудження» від сну чуттєвого життя до вищої активності духовного життя. Єпископ Гіпону значно спрощує уявлення про духовну довершеність, не описуючи перебіг духовної боротьби після навернення. Отримання нового, духовного життя є наслідком благодаті, яка виконує те, до чого

людина покликана за своїм природним влаштуванням. Отримання духовного життя відбувається через відкриття того, що особистість існує у Богові, завдяки його підтримці та у спрямованості до Бога.

Третій розділ «Інтерпретації ідей Августина у православної теології кінця XX – початку XXI століть» присвячений аналізу основних тенденцій розвитку переосмислення августинівського персоналізму в творчості провідних сучасних богословів Православної Церкви. Можливість нової інтерпретації проблематики відкрилася після відмови від звинувачень Августина в есенціалізмі та онтології. Це пов'язано з тим, що тріадологія Августина отримує нове прочитання в творчості відомого католицького теолога Жан-Люк Марйона та провідного православного мислителя Девіда Гарта. Нова інтерпретація знаходить у Августина елементи негативної теології, що дозволяє зблизити теорії Августина із богослов'ям мислителів грецької патристики. Також доводиться аналогічність між вченням про Трійцю як спілкування у Августина і Григорія Ниського. Гарт намагається систематично розвивати православне розуміння походження Святого Духа «через Сина» при відмові від теорії щодо божественних енергій стоїть перед необхідністю змалювати що саме означає «походження іпостасі від іншої іпостасі, але через другу іпостась». Такого пояснення Гарт фактично не надає, і нам залишається вірити, що навіть при зникненні вчення про божественні енергії православна тріадологія є актуальною та значимою у формі, яка була запропонована свого часу Григорієм Ниським. Разом із тим, православний богослов перетлумачує вчення Августина про Три Особистості у дусі Григорія Ниського та Максима Сповідника, намагаючись відійти від розуміння Трійці як одної особи, що містить у собі три елементи. Також Гарт відкидає всяку субординацію в Трійці, підкреслюючи рівність Святого Духа у спільноті Трьох. Ідея про Трійцю як спілкування Трьох Особистостей переважає у Гарта, як і у всій сучасній православній теології. Розуміння всієї Божественності як Особистісної не є можливим, оскільки вся Божественність – це спілкування Трьох, і всі Троє – особистості. Як і усі православні богослови початку XXI століття Гарт залишає поза увагою той факт, що в каппадокійській ортодоксії воля і мислення здійснюються Трьома як такі, що належать спільній Божественній сутності, і їх здійснення може бути лише енергійним. Вслід за Г.У.фон Бальтазаром, Гарт детально описує відносини Трьох, при чому це не відносини всередині єдиного суб'єкта дії, а це відносини трьох суб'єктів. Очевидно, що якщо відкидати наявність енергій, мислення і воління необхідно уособлювати в Сині та Святому Духові значно більше, ніж це було прийнято в православній традиції. Православний богослов Е.Лаут спочатку зближує Августина з Плотінієм, але потім показує радикальну різницю, яка є саме в персоналістичному уявленні про трансцендентного Бога, який вже не є Єдиним, але Трійцею. І який присутній не пантеїстично, а через відносини любові. І який відображений в душі не як єдине, а як певна тріада. Олексій Нестерук доводить, що Бог як Істина у Августина відіграє ту саму роль, яку у Палами та сучасних православних фундаменталістів грають Божественні енергії. А саме, ця сама Істина або викликає любов та служить для досягнення душею блаженства, або викликає ненависть та невільно призводить до мук особистості.

Четвертий розділ «Критика августинізму в сучасному православному фундаменталізмі» присвячений аналізу систематичних звинувачень на адресу Августина в богослов'ї ультраортодоксального спрямування. Традиційна критика Августина, започаткована В.Лоським, особливо радикалізована грецькими теологами І.Романідесом, Х.Яннарасом і І.Зізіуласом була сповнена перебільшень, пов'язаних із антиколоніальним пафосом звільнення від західних впливів. Цей антиколоніальний пафос, стабільно присутній в православній думці з часів слов'янофілів, став не таким впливовим лише в останні десятиліття, коли православ'я перестало ототожнювати себе із «антизахідним» способом мислення і життя, а почало шукати власних позитивних визначень ідентичності, які не були б пов'язані з протистоянням «іншому». Натомість, визначаючи власне августинізм в якості джерела формування католицької догматики, православні фундаменталістичні критики богословської системи Августина розглядають її через призму паламітського вчення про божественні енергії. Аналізуючи августинівську думку про смерть як кару за гріхопадіння, О.Каломірос стверджує, що актуалізована на Заході традиція розуміння монотеїзму за своєю суттю залишалася язичницькою. Її характерною рисою було наділення Бога людськими властивостями, такими як ревності та мстивість. Згідно з православною теологією, смерть стає наслідком особистого вибору людини, який вона може здійснювати завдяки наявності у неї свободи волі. Задля спростування концепції «зв'язаного» необхідністю карати людину Бога, О.Каломірос використовує метафору вогняної ріки, образ якої походить із біблійних книг пророка Даниїла та Одкровення, а також є поширеним у православній іконографії Страшного суду. За твердженням грецького богослова, вогняна ріка є потоком божественних енергій або божественної любові, яка виходять із єдиного джерела – Бога. Визнаючи Бога в якості джерела любові, О.Каломірос пише про те, що Бог є люблячий вогонь та Він є люблячий вогонь для всіх – і праведних, і грішних. Різниця полягає лише в тому, як люди самі приймають цей вогонь люблячого Бога. Спираючись на паламітську концепцію божественних енергій, православна теологія створює моністичну систему, в якій питання теодицеї виявляється фактично знятим. Бог не несе відповідальність за смерть, страждання та покарання людини. Центральним елементом цієї системи стає концепція синергії двох волей, божественної та людської, яка здійснюється протягом життя людини, але актуалізується в есхатологічній перспективі: спрямованість волі людини за життя визначає її перспективи у вічності. Побудовування такої моністичної теологічної системи багато в чому базується на подоланні притаманного західному богослов'ю взагалі та августинізму зокрема світоглядного дуалізму. Також православні фундаменталісти заперечують августиновий есенціалізм, вбачаючи у ньому джерело схоластичних концепцій.

П'ятий розділ «Екуменічна інтерпретація теології Августина у православному контексті» присвячений аналізу пропонованого на початку ХХІ століття православними, католицькими і протестантськими богословами спільного бачення августианства. Сучасні видатні православні богослови А.Папаніколау і Г.Демакопулос ініціювали та видали 2008 року збірку «Ортодоксальне прочитання Августина», яка стала принципово новим словом в августинознавстві. Завдання, яке

ставили перед собою автори і редактори, було амбітним: показати відносини теології Августина і всієї ортодоксальної думки. При цьому під «ортодоксією» мається на увазі перш за все православне богослов'я. Але також ортодоксія розуміється і як нормативна загальнохристиянська традиція, а тому мова може йти і про відповідність чи не відповідність ідей Августина «західній ортодоксії». Сучасні теологи описують тріадологію Августина як таку, що є близькою до тріадології Зізіуласа. Однак при цьому Августин є більш ортодоксальним богословом, ніж Зізіулас, оскільки сутність не стає у нього чимось вторинним, але завжди є так само первісно даною як і іпостасі, оскільки вона є самим спілкуванням цих іпостасей, і ніколи не є якимось матеріалом для індивідуалізації. Сутність як спілкування Трьох – це те, чим триєдиний Бог «є», а не те, що він «має». Відповідно, Августинова концепція забезпечує близьку до тріадології Зізіуласа концепцію конкретності Бога як єдиного і Трьох, але при цьому уникає помилок Зізіуласа. На цьому фоні загальної ортодоксальності концепції Августина думка про «філіокве» є вторинною та ненеобхідною у межах цієї тріадології. Відповідно, відкриваються нові перспективи для екуменічного діалогу через бачення ортодоксальності загальної тріадології Августина. Сучасні теологи доводять, що сутність є спілкування Трьох, оскільки вчення про причетність віруючого до спілкування Трьох представляється як цілком ортодоксальна концепція, на відміну від теорії про причетність віруючого до Божої сутності. Саме тому так багато дослідники описують сутність як спілкування Трьох, і пояснюють, що причетність до цієї сутності забезпечується тим самим Святим Духом, який виповнює спілкування Трьох і який дарує причетність спілкуванню Трьох як Дар, оскільки Дух і є Даром. Таким чином, цілком заперечує можливість розуміння вчення про Бога Августина як «есенціального». Якщо протиставляти есенціалізм та персоналізм, то це вчення є скоріше персоналістичним. Саме з персоналістичним розумінням теології Августина пов'язаний сьогодні її вплив на екуменічну думку.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження сформульовано такі узагальнюючі висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

1. Сучасна історико-філософська думка у залежності Августина від неоплатонізму Порфірія знаходить пояснення особливостей його філософсько-богословської системи. Розуміння Бога як Буття або Сутності, як його не інтерпретувати, зародилося під впливом Порфірія. Також розуміння Трійці як того, хто пізнає, предмету пізнання та пізнавального зв'язку походить від Порфірієвого тлумачення неоплатонічної тріади категорій перебування, виходу і повернення.

2. Неоплатонічні корені має інтелектуалізм Августина, який оптимістично оцінює можливості людського розумного інтуїтивного пізнання. Його песимізм щодо гріховності людини як вільного суб'єкта і необхідності тотального впливу благодаті для спасіння є результатом його особливого особистого досвіду.

3. Значні розходження із каппадокійською ортодоксією та неоплатонізмом викликані відсутністю у Августина теорії божественних енергій. Це пов'язано з його

інтелектуалістичними уявленнями про Бога, який діє особисто, чудом, «порухом думки», спричиняючи наслідки у духовній та матеріальній реальності без «фаворського світла».

4.Сучасні православні теологи тлумачать ідеї Августина як персоналістичні. Зокрема, августинову Трійцю розуміють як спільноту любові, що є апофатичною і надбуттєвою. Образом Трійці переважно є людська спільнота, особливо церковна. Найближчою аналогією до Трійці є тріада люблячий, улюблений, любов – що передбачає наявність відносин або хоча б відкритість до таких відносин. Інтелектуалізм Августина тлумачиться феноменологічно. Зокрема, надбуттєвий Бог осмислюється як «надлишковий феномен». Сучасна православна інтерпретація ідей Августина залежить від філософсько-теологічних ідей Ж.-Л.Марйона та Дж.Мілбанка.

5.Правомірність персоналістичної інтерпретації тріадології, теогносії, антропології та соціальної теорії Августина цілком підтверджується аналізом текстів його головних творів «Про Трійцю» та «Сповідь».

6.Православні фундаменталісти критикують Августина за те, що в його теології винуватцем страждань грішника є Бог. На їх думку єдиним варіантом ортодоксальної теодіцеї є паламітське вчення про енергії, згідно з яким присутність благодаті спричинює страждання виключно через те, що грішник не набув за час власного життя правильного ставлення до цієї благодаті.

7.Екуменічне тлумачення ідей Августина пов'язане з радикальним наголосом на персоналізмі його тріадології, теогносії, антропології та соціальної теорії. Августіанство в цій перспективі тлумачиться як всезагальна теорія міжособистих відносин. Легітимізація теології Августина як варіації ортодоксії необхідна для виправдання внутрішнього різноманіття сучасних теологічних концепцій.

8.Деміфологізація вчення про «філіокве» дозволяє розглядати теологію Августина як інваріант нікейської ортодоксії, не менш важливий, ніж каппадокійська теологія. Для православної теології важливим є нагадування про необхідність більш ясного уявлення про єдність сутності Бога, ніж ті поняття, що пропонуються у зв'язку з тлумаченнями «койнонії».

9.Вчення Августина про тотожність властивостей Бога з його сутністю не суперечить православній теології, оскільки аналогічні теорії розвивалися Максимом Сповідником.

10.Ідеї теології Августина на початку ХХІ століття у їх творчому синтезі з теоріями Григорія Ниського стали новим евристичним джерелом для розвитку православної теології у її вченні про Бога, людину, Одкровення, світ, Церкву, соціальну реальність, державно-церковні відносини, творчість, теогносію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

- 1.Готич М.І. Тріадологія Августина та сучасна православна теологія / М. І. Готич // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 145(2). – С. 40-44.
- 2.Готич М.І. Рецепція ідей Августина у сучасній західній теології / М. І. Готич // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 146(2). – С. 43-46.

3. Готич М.І. Методологія богословського мислення в трактаті Августина «Про Трійцю» / М.І. Готич // Практична філософія. – № 2. – 2019. – К.: ПАРАПАН, 2019. – С. 150-157.
4. Готич М.І. Рецепція теології Августина в творчості Девіда Гарта / М. І. Готич // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 144(2). – С. 18-21.
5. Готич М.І. Шлях богопізнання через богоуподібнення в трактаті Августина «Про Трійцю» / М.І. Готич // Гілея. – Вип. 147 (2). – К.: «Гілея», 2019. – С. 34-39.
6. Готич М.І. Оцінка персоналізму Августина Жан-Люк Марйоном та Девідом Гартом / М.І. Готич // Практична філософія. – № 3. – 2019. – К.: ПАРАПАН, 2019. – С. 138-144.
7. Готич М.І. Концепція історії в богословській системі Августина Аврелія / М.І. Готич // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – № 1-2 (33-34). – С. 141-148.
8. Готич М.І. Тріадологія Августина в її інтерпретаціях у сучасній православній теології / М.І. Готич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. праць. Київ: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2019. – № 40 (53). – С. 45-53.

Статті в іноземних наукових фахових виданнях:

9. Готич М.І. Вчення Августина про Трійцю як християнський неоплатонізм / М.І. Готич // Власть и Общество (Теория, История, Практика). – 2019. – № 2 (50). – Тбилиси, Грузия. – С. 87-100.

Статті в інших наукових збірниках:

10. Готич М., Лагодич М. Специфіка теолого-філософських концепцій Блаженного Августина [Текст] / Микола Лагодич, Михайло Готич // Богословський вісник. – 2015. – № 12. – С. 41-51.
11. Готич М. Теологічне відділення філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: процес відродження та специфіка функціонування в 90-і рр. ХХ ст. / Михайло Готич // Труды Київської Духовної Академії : науковий збірник Київської православної богословської академії / ред. кол.: митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. – [К.], 2018. – № 18 (190) – С. 46-53.

АНОТАЦІЯ

Готич М. І. Рецепція християнського персоналізму Августина в сучасній православній теології. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена систематичному критичному аналізу рецепції християнсько-персоналістичної теології Августина у православній думці кінця ХХ – початку ХХІ століть. Доведено, що сучасна історико-філософська та історико-богословська думка переживає зсув парадигми у розумінні теології Августина від есенціальної до персоналістичної. Православні теологи початку ХХІ століття у

творчості Августина знаходять джерело для спекуляцій про Бога не просто як про спілкування Трьох, а як про спільноту любові. Виявлено, що православні фундаменталісти критикують Августина за есенціалізм, фаталізм, представлення Бога як джерело покарань. Доведено, що виправдання августинізму від усіх звинувачень православних фундаменталістів стало можливим через відкриття радикальності персоналізму Августина та через критичне переосмислення історії православної рецепції августинізму. Встановлено, що для тріадології Августина принципово є відмова застосовувати щодо Бога категорії загального та індивідуального. Відповідно, Божа сутність не може розумітися як щось «загальне», а іпостасі як «індивідуальне». Для Августина характерна більша конкретність в уявленнях про Божу сутність та про спілкування Трьох як реальність, яка цій сутності тотожна. Бог і є спілкування Трьох. Це спілкування є єдністю, і Троє різняться своїми відносинами у цьому спілкуванні. Сучасні православні богослови наголошують, що існує певна свобода у висловлюваннях при інтерпретації віросповідної ортодоксії, якою скористався Августин у своїй тріадології. Однак Августин завжди строго відрізняв у єдиному Богові Отця, Сина і Святого Духа, виступав проти субординаціонізму, модалізму та інших викривлених уявлень про Трійцю. Тому тріадології Августина і каппадокійців – це варіації у вираженні єдиного християнського віросповідання. Так само Августинове і каппадокійське вчення про співвідношення свободи людини і напередвизначення є цілком прийнятними для сучасної теології, вказуючи на таємницю відносин, яка досягається скоріше не у раціоналізованих системах, а через особистий досвід.

Ключові слова: рецепція теології Августина у православної думці, християнський персоналізм, теологія Августина, вчення про Трійцю, сучасна християнська теологія, філіюкве.

АННОТАЦІЯ

Готич М.И. Рецепция христианского персонализма Августина в современной православной теологии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2019.

Диссертация посвящена систематическому критическому анализу рецепции христианско-персоналистической теологии Августина в православной мысли конца XX – начала XXI веков. Доказано, что современная историко-философская и историко-богословская мысль переживает сдвиг парадигмы в понимании теологии Августина от эссенциальной к персоналистической. Православные теологи начале XXI века в творчестве Августина находят источник для спекуляций о Боге не просто как об общении Трех, а как о сообществе любви. Выведено, что православные фундаменталисты критикуют Августина за эссенциализм, фатализм, представление о Боге как источнике наказаний. Доказано, что оправдание августианизму от всех обвинений православных фундаменталистов стало возможным благодаря открытию радикальности персонализма Августина и через критическое переосмысление истории православной рецепции августианизма. Установлено, что для триадологии

Августина принципиальным является отказ применять по отношению к Богу категории общего и индивидуального. Соответственно, Божья сущность не может пониматься как нечто «общее», а ипостаси как «индивидуальное». Для Августина характерна большая конкретность в представлениях о Божьей сущности и общении Трех как реальности, этой сущности тождественной. Бог и есть общение Трех. Это общение является единством, и Трое различаются своими отношениями в этом общении. Современные православные богословы отмечают, что существует определенная свобода в высказываниях при интерпретации вероисповедной ортодоксии, которой воспользовался Августин в своей триадологии. Однако Августин всегда строго отличал в едином Боге Отца, Сына и Святого Духа, выступал против субординационизма, модализма и других искаженных представлений о Троице. Поэтому триадологии Августина и каппадокийцев – это вариации в выражении единого христианского вероисповедания. Так же Августиново и каппадокийские учение о соотношении свободы человека и предопределения вполне приемлемы для современной теологии, указывая на тайну отношений, которая постигается скорее не в рационализированных системах, а через личный опыт. Предложенное в радикальной ортодоксии протестантскими и католическими богословами видение социальной теории Августина как предложения о ненасильственном построении альтернативной социальности как сети сообществ, отношения в которых подобны отношениям в Троице, принимается современными православными мыслителями как основа для православной политической теологии.

Ключевые слова: рецепции теологии Августина в православной мысли, христианский персонализм, современная христианская теология, теология Августина, учение о Троице, филиокве.

SUMMARY

Gotych M. I. The Reception of Augustine's Christian Personalism in Modern Orthodox Theology. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philosophy: specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kiev, 2019.

The dissertation is devoted to the systematic critical analysis of the reception of Augustine's Christian-personalistic theology in the Orthodox thought of the late XX – early XXI centuries. It has been proved that modern historical-philosophical and historical-theological thought is undergoing a paradigm shift in the understanding of Augustine's theology from essentialist to personalistic. Orthodox theologians of the early 21st century found in Augustine's writings a source for speculation about God not simply as a communion of the Three, but as a community of love. Orthodox fundamentalists have been found to criticize Augustine for essentialism, fatalism, for presenting God as a source of punishment. It is proved that the justification of Augustinianism against all accusations of Orthodox fundamentalists was made possible by the discovery of the radicalism of Augustine's personalism and the critical rethinking of the history of the Orthodox reception of Augustinianism. It is established that for the Augustinian triadology, the refusal to apply the categories of general and individual to God is fundamental.

Accordingly, the essence of God cannot be understood as something "general" but hypostasis as "individual." Augustine is characterized by greater specificity in the conceptions of God's essence and of the communication of the Three as a reality that is identical with that essence. God is the communion of the Three. This communication is unity, and the three differ in their relationship in this communication. Modern Orthodox theologians emphasize that there is some freedom of expression in the interpretation of religious orthodoxy used by Augustine in his triadology. However, Augustine always made a strict distinction in the one God of the Father, Son, and Holy Spirit, opposed subordinationism, modalism, and other distorted ideas about the Trinity. Therefore, the triadologies of Augustine and the Cappadocians are variations in the expression of a single Christian faith. Similarly, the Augustinian and Cappadocian doctrines on the relation between human freedom and predestination are perfectly acceptable in modern theology, pointing to the mystery of relations, which is rather comprehended not through rationalized systems but through personal experience.

Key words: reception of Augustine's theology in the Orthodox thought, Christian personalism, contemporary Christian theology, Augustine theology, doctrine of the Trinity, filioque.